

zich zo geïsoleerd een landmolluskenfauna kan handhaven en hoe lang nog nieuwe soorten voor dit eiland kunnen worden gevonden. Zullen de slakken met het eiland ten onder gaan, of zullen zij, nu import door de mens praktisch is uitgesloten, reeds eerder verdwenen zijn? Het blijft daarom van belang dit eiland steeds weer te bezoeken om te zien wat er gebeurt. Het ligt nu op de rand van een diepe geul in het oosten, waar geen mogelijkheid meer is voor aangroei. Het is een machtig schouwspel, maar Rottumeroog zal niet

lang meer wandelen, hoewel de import van takrijshout blijft doorgaan.

Verklaring van de gebruikte afkortingen:

app.	appendix	ovsp.	ovispermoduct
atr.	atrium	p.	penis
b.c.	bursa copulatrix	pr.	prostaat
d.h.	ductus	ps.	penisschede
	hermaphroditicus	R.	retractor penis
ep.	epiphallus	styl.	stylophoren
fl.	flagellum	tr.b.	truncus bursae
g.a.	glans albumen	u.	uterus
gl.m.	glandulae mucosae	vag.	vagina
mrt.	musculus retractor	v.d.	vas deferens
	tentacula dextra		

Summary. The terrestrial and freshwater malacofauna of the island of Rottumeroog, the smallest island in the Waddensea, consist of incidentally imported species which are maintained by new imports. The snails are probably reaching the island on branches of *Salix* sp., which are applied for protecting the small dunes. It is of importance to observe the situation regularly as the island is now without any inhabitants but for an occasional visit of a civil servant or a biologist. Will the fauna disappear together with the island or will the molluscs have vanished sooner? The shifting island is near the deep channel and the west-wind keeps blowing without the possibility of depositing the sands at the eastern edge of the island.

Litteratuur:

1. Butot, L. J. M., 1965. Een tweede landslak van Rottumeroog. *Corr. Blad N.M.V.* 115, p. 1209.
2. Forcart, L., 1962. New researches on *Trichia hispida* (Linnaeus) and related forms. *Proc. 1st Europ. Malac. Congres 1962*, p. 79-93.
3. Klooster, W. Ph. ten, 1967. De malacofauna van het eiland Rottumeroog. *Excursierapport Staatsbosbeheer*, stencil 1 p. ongepubliceerd.
4. Regteren Altena, C. O. van, 1965. Een landslak van Rottumeroog. *Corr. Blad N.M.V.* 115, p. 1209.
5. Schortinghuis, D. H., 1967. Cleyen eiland Rottum. *Haverman N.V., Drachten*. 116 pp. ill.
6. Tuinstra, U., 1955. De provincie Groningen buiten de Veenkoloniën. In G. J. A. Mulder, *Handboek der Geografie van Nederland*, deel 5, Hoofdstuk 2. Zwolle. p. 85.

Ook in september veel vogels in Zuid-Bretagne

G. MIDDELMAN.

De belangstelling voor vogelgebieden in het buitenland is meestal gericht op voorjaar en zomer en als er in de betrokken gebieden geen lokale ornithologen actief zijn is het doorgaans bijzonder moeilijk gegevens over bv. september te vinden, met uitzondering evenwel van trekwaarnemingen. Hoewel in Bretagne veel gedaan

wordt aan vogelstudie en -bescherming (ofschoon er v.a. ca. half september wel op alles wat vliegt nog geschoten wordt), bleken ook hier de gegevens over september summier, wat niet zo verwonderlijk is, daar de vele broedkolonies in het voorjaar en de grote watervogelconcentraties in de winter de meeste aandacht trekken.

Het waren dan ook niet in de eerste plaats de vogels, die ons naar Zuid-Bretagne lokten eind augustus 1966, maar de zeer gunstige klimatologische omstandigheden daar in die tijd van het jaar. Sombere verhalen over het ontbreken van de vogels in Frankrijk in de zomer van dat jaar waren oorzaak dat onze verwachtingen bepaald niet hoog gespannen waren. Wel hadden we hoop nog wat te zien van de zeevogels, die aan en nabij de kusten van Bretagne broeden. Het kwam allemaal echter preciezer anders uit dan we verwacht hadden: geen zeevogels van betekenis meer en veel, zowel in soorten als aantallen, zangvogels. Het volgende kan helaas niet meer dan een onvolledig overzicht zijn omdat we een aantal specifieke terreinen niet konden bezoeken en bovendien een aantal soorten niet op naam konden brengen doordat we ze door allerlei omstandigheden (dicht struikgewas, geen zang meer enz.) niet duidelijk genoeg waarnamen. Men moet hier in deze tijd wel met een groepje waarnemers heengaan.

Tussen 29 augustus en 15 september werden voornamelijk de volgende gebieden bezocht: de Baai van Morbihan en omgeving, de streek tussen Concarneau en Bénodet, en het westelijk van Bénodet gelegen schiereiland met Pointe du Raz en Cap Sizun. Omdat Bretagne al vele malen beschreven is zullen we ons hier beperken tot een korte karakteristiek van het zuidelijk deel en ons verder tot de vogels bepalen, waarbij we opmerken dat de in september bijzonder rustige zuidkust met zijn milde klimaat ook uitstekend geschikt is voor een gewone vakantie.

De begroeiing is er gedeeltelijk subtropisch. Het landschap is zeer wisselend met gaspeldoorn- en heideveldjes, dennen- en loofhoutcomplexen, weide- en akkerland en oude boomgaarden omzoomd door

dichte hagen, veelal van braamstruiken, baaien en inhammen, riviertjes en rotskusten en hier en daar moerasjes. Bossen en andere begroeiing reiken tot aan de kust, bij laag water ontstaan brede stranden en grote slikvlakten. Er zijn talloze eilandjes, waarvan enkele reservaten zijn voor broedkolonies van meeuwen, sterns en steltlopers.

Het geheel lijkt al dadelijk ideaal voor zangvogels en steltlopers. Deze laatsten hebben we echter nergens in grote aantallen gezien, maar het is mogelijk dat hun hoogwater-vluchtplaatsen onbereikbaar zijn. Bij laag water zijn ze in veel gevallen ook niet te benaderen. De grote moerasgebieden van de Grande Brière bij La Baule en de moerassen in het westen zijn zonder speciale hulpmiddelen niet begaanbaar en overigens belet veel riet het zicht. Ze zijn vooral later in de trektijd pleisterplaatsen voor waterwild.

De zangvogelbevolking bleek zeer rijk. Er was duidelijk sprake van trek, hoewel er geen specifieke plaatsen werden gevonden waar concentraties optreden, zoals men zou verwachten op bv. enkele ver in zee stekende schiereilanden. Het was overal goed, mogelijk omdat de vogels in het voedselrijke gebied min of meer zwervend verder trokken. We kampeerden vlak ten zuiden van Vannes aan de baai van Morbihan, maar ver van de eigenlijke zeekust. Veel waarnemingen deden we op en rond het kampeerterrein, waar soorten en aantallen steeds wisselden. Opvallend waren de vele Roodborsten en Heggemussen, van deze laatsten eenmaal 10 exemplaren voor de tent. Ook vielen de vele Bosuilen en Groenpootruiters op. Rustig op één plaats blijven waarnemen was meestal beter dan van de ene naar de andere plaats te rijden: in dit laatste geval ziet men wel telkens vogels op palen en draden langs de weg

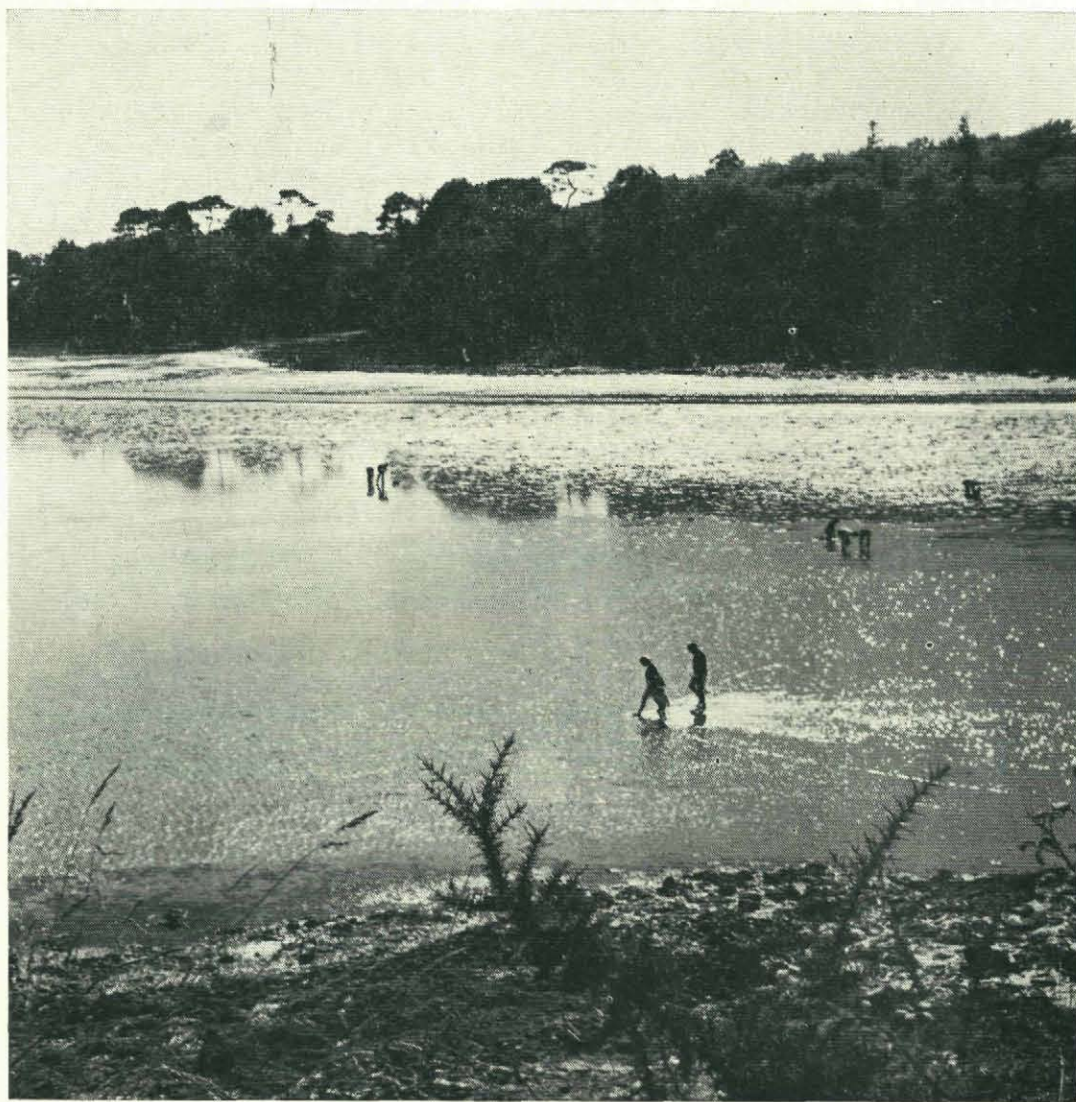


Fig. 1. *Droogvallende baai.*

en in de hagen langs de weilanden e.d., maar de smalle wegen maken het vaak onmogelijk tijdig te stoppen.

Overall zwierven troepen Groenlingen, Kneuen, Vinken, Kool- en Pimpelmezen rond. Boomkruipers en Boomklevers waren geregeld te zien en bepaald talrijk waren de Regenwulpen. Aan Zilver-, Kok- en Stormmeeuwen was ook geen

gebrek. Wat moeilijker lag de situatie bij de sterns: er waren Visdieven en Grote sterns en zeer waarschijnlijk nog enkele Lachsterns en Dougall's sterns, maar deze laatsten zijn in deze tijd van het jaar wel bijzonder moeilijk te herkennen. In geringe aantallen kwamen voor: Tureluurs, Zwarte ruiters, Oeverlopers en Bonte strandlopers. In de streek van de Morbi-

han namen we verder nog de volgende soorten waar: Dodaars, Blauwe reiger, Kleine zilverreiger (2 ex.), Buizerd, Blauwe kiekendief, Torenvalk, Waterhoen, Meerkot, Scholekster, Bontbekplevier, Steenloper, Wulp, Holen-, Hout- en Tortelduif, Koekoek, Gierzwaluw, Hop (2 ex.), Boeren-, Huis- en Oeverzwaluw, Oeverpieper, Witte kwikstaart, Grote gele kwikstaart, Winterkoning, Grote lijster, Zanglijster, Merel, Tapuit, Roodborsttapuit, Paapje, Blauwborst (1 ex.), Fitis, Tjiftjaf, Bonte vliegenvanger, Glanskopmees, Matkopmees, Staartmees, Geelgors, Grauwe gors, Sijsje, Huismus, Spreeuw, Ekster en Vlaamse gaai. En zoals gezegd hebben we bepaald een aantal soorten gemist.

Even rijk aan vogels bleek het gebied bij Fouesnant-Kerleven nabij Bénodet. Naast de genoemde soorten zangvogels in vrijwel dezelfde verhoudingen, zagen we hier nog: 3 IJsvogels langs de kust, een Grutto, Goudvinken (een wat kleinere soort dan we doorgaans bij ons zien), Sperwer, Steenuil.

In het uiterste westen bezochten we het kale schiereiland van Pointe du Raz, waar we o.a. onze hoop hadden gevestigd op enkele moerassige gebieden, waar wellicht eenden en andere watervogels zouden zitten. Dat viel erg tegen. Enkele Slobeenden, Wintertalingen en wat Kieviten. De Raven, die hier horen te zijn, misten we, maar wel zagen we enkele Alpenkraaien. Zeevogels waren rond de broedplaatsen niet meer aanwezig. Aalscholvers en Kuifaalscholvers zijn in deze tijd aan de noordkust van Bretagne nog wel te zien.

Hoewel onze lijst globaal overeenkomt met waarnemingen van anderen in voorjaar en zomer hebben we toch de indruk dat de aantallen in september 1966 groter waren, hetgeen op trek van elders zou wijzen.

Hoezeer echter onze gegevens geen houvast bieden voor degenen die plannen hebben in dezelfde tijd naar Bretagne te gaan, bleek uit de ervaringen van de heer H. M. de Monchy die in 1967 in dezelfde periode het zuiden van Bretagne bezocht. In de eerste plaats was het weer veel slechter dan het gemiddelde in deze tijd en ten tweede was de vogeldichtheid bepaald gering. Waar wij regelmatig hele troepen van een soort zagen kwam hij met moeite tot een enkel exemplaar. De in 1966 zo talrijke Bosuil nam hij in het geheel niet waar, hetgeen eveneens met enkele andere soorten het geval was. Dit zou kunnen kloppen met het feit dat in ons land de zangvogeltrek in 1967 ook laat was, terwijl het weer in de nazomer hier relatief beter was dan in Bretagne. Maar waar was dan de inheemse vogelbevolking gebleven? Waren de vogels eerder uit hun broedgebied vertrokken (slecht weer?) of was er bv. in 1966 een stuwning naar de kust opgetreden bij rondzwervende groepen, terwijl in 1967 die stuwning misschien anders gericht was? We weten het niet. Berichten uit de Vendée in de zomer van 1967 spraken wel van een slecht seizoen ten gevolge van de droogte. Hoe het zij, het blijkt wel dat we niet af kunnen gaan op waarnemingen in één enkel jaar. Afgezien van dit alles echter is het wel zo dat er in Bretagne toch een flink aantal soorten valt waar te nemen in een korte periode en daarbij zijn voor ons toch wel heel interessante.

De Monchy zag o.a. nog: Waterral, Zwarte zeeëend, Zilverplevier, Watersnip, Kleine strandloper, Krombekstrandloper, Drieteenstrandloper en Jan van Gent, de laatste soorten bij Pointe del Torche, west van Pont l'Abbé, waar enige concentratie optrad.

We hopen dat onze ervaringen voor an-

deren een aanleiding mogen zijn om dit land in het najaar toch eens te bezoeken, het is niet alleen om de vogels een zeer interessant en prettig vakantiegebied.

Litteratuur:

- Binsbergen, A. Een voorjaarsvakantie in Bretagne. Het Vogeljaar 12 (1964) no. 6, p. 379 e.v.
Makatsch, W. Wir bestimmen die Vögel Europas. 1966.
Peterson, R. T. e.a. Vogelgids, 3e druk 1960.
Slijper, H. J. Wij vonden veel vogels in Bretagne. Het Vogeljaar 11 (1963) no. 4, p. 35 e.v.
Voous, K. H. Atlas van de Europese vogels, 1960.
Enkele jaargangen van het Bretonse tijdschrift Penn ar bed.

Vogeltellingen in de Polder Wormer, Jisp en Neck in 1967

HARRY E. FABRITIUS en
KLAAS ZWART.

Dit verslag is een vervolg op ons artikel over vogeltellingen in de Polder Wormer, Jisp en Neck in 1966, dat is verschenen in het juni-nummer van De Levende Natuur van 1967 (p. 141-144).

In 1967 werden wederom, door de zeven leden van de „Biologische Werkgroep De Merken”, vogeltellingen verricht in het ca. 800 ha grote, vogelrijkste gebied van de polder. Evenals in 1966 werd daarbij gebruik gemaakt van de transectmethode, door een aantal lange sloten over een lengte van 2 km te bevaren en de broedvogels die binnen 250 m aan weerszijden van de sloot zitten of zwemmen te tellen. Elk transect, dat dus een oppervlakte van 100 ha beslaat, werd door twee tellers minstens drie maal gevaren. Daar we vijf geschikte transecten hebben uitgezet, verkrijgen we op deze wijze een goed inzicht in de aantallen vogels in het gebied.

Niet alle vogels kunnen met de transectmethode goed geteld worden. Deze vogels worden dan door het gehele gebied apart geteld. Toch worden er van de verborgen

vogels, zoals Waterhoen en Waterral, veel over het hoofd gezien. De beste teltijd voor weidevogels en eenden is van begin april tot half mei, in verband met de hoogte van het gras. Zangertjes kunnen altijd nog in mei en juni geteld worden. De Futen worden het gehele broedseizoen geteld.

Karakteristiek voor dit weide- en watergebied zijn de weidevogels, de Kapmeewen en de Futen. In de tabel staan de aantallen broedvogels in 1967, vergeleken met die van 1966, vermeld.

De eenden en Kemphanen vormen nog steeds moeilijk te tellen soorten, tenminste wat betreft broedgevallen. De weergegeven aantallen eenden berusten op schattingen, die we maakten naar aanleiding van het aantal bekende broedgevallen op ons zeer bekende akkers en vooral op het aantal rondzwervende paartjes in het begin van de broedtijd. Van de Kemphanen hebben we alleen het aantal mannetjes geteld, niet alleen op de baltsplaatsen, maar ook verspreid in het gebied.